

תשובה בענין רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל*

הערות העורך: ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל נרצח על ידי בן-עוולה מבני עמנו בי"ב במרחשוון תשנ"ו. תוך כמה שבועות, שניים מחברי ועד ההלכה הגיבו לרצח במישור ההלכתי: תשובתי פורסמה באנגלית בכתב העת *Moment* בפברואר 1996, עמ' 24-25. התקנה של הרב מיכאל גרץ הופצה באינטרנט עם בקשה שרבנים יחתמו עליה, ואכן כמאה רבנים עשו כן.

שתי התגובות לא נידונו על ידי ועד ההלכה ומביעות אך ורק את דעותיהם של אלה שחתמו עליהן. הן ניתנות כאן ללא שינויים, כמסמכים היסטוריים שניסו להתמודד מבחינה הלכתית עם אסון כבד זה בחיי עמנו.

לגישתו של הרב גרץ לתיקון תקנות בימינו ראה דבריו בתשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל ה' (תשנ"ב-תשנ"ד), עמ' 19-20, 23-24, ושוב ב-*Proceedings of the Rabbinical Assembly* כרך 58 (1996), עמ' 174-175.

שאלה: לפי דיווחים בכלי התקשורת, רוצחו של ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל הצדיק את מעשהו בטענה שרבין היה "רודף" ו"מוסר" המוסר יהודים ושטח יהודי לגוים. האם יש הצדקה הלכתית לרצח?

תשובה: שייקספיר כתב ש"השטן מסוגל לצטט את המקרא לצרכיו" (הסוחר מוונציה א', ג', צ"ג); עתה נוכחנו לדעת שהשטן גם מסוגל לצטט מהתלמוד. גישתו ה"הלכתית" של הרוצח היא סילוף גס של ההלכה והמסורת היהודית. הוא ביצע רצח פשוטו כמשמעו ואין שום הצדקה הלכתית למעשה שכזה.

בפתח דברינו יש להדגיש שאין כמעט דבר ביהדות היקר יותר מחיי אנוש. ככלל, ההלכה מניחה שמכיוון שה' נתן לנו חיים, רק לו יש הזכות ליטול אותם בחזרה (איוב א': כ"א; עבודה זרה י"ח ע"א). לפיכך, אסור לרצוח. כשקין הרג את הבל אחיו, הקב"ה זעם (בראשית ד': י'): "מה עשית! קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה!". כשנח ובניו יצאו מן התיבה, ה' נתן להם שבע מצוות בני נח וביניהן האיסור לרצוח (בראשית ט': ה'-ו'). איסור זה חוזר ונשנה בעשרת הדיברות (שמות כ': י"ג ודברים ה': י"ז): "לא תרצח!". מאותה סיבה מתנגדת היהדות להתאבדות (בראשית רבה ל"ד: י"ג, מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 324; רמב"ם, הלכות רוצח ב': ב'; וספר חסידים, מהד' מרגליות, סימן תרע"ה). יתר על כן, יש המושג ההלכתי "פיקוח נפש" שלפיו חייב יהודי לעבור על כמעט כל מצווה בתורה – כולל שבת, כשרות ויום הכפורים – כדי להציל נפש של יהודי אחר (יומא פ"ב ע"א ומקבילות, פ"ג ע"א, פ"ה ע"א-ע"ב). לבסוף, קדושת החיים מודגשת היטב באזהרה הניתנת לעדים

בדיני נפשות: "לפיכך נברא אדם יחידי, ללמדך, שכל המאבד נפש אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא, וכל המקיים נפש אחת מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא" (משנה סנהדרין ד':ה' לפי כתבי היד והדפוסים הקדומים שנבדקו על ידי פרופ' א"א אורבך, מעולמם של חכמים, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 561-577). היהדות מתייחסת איפוא לחיים כערך עליון ומתירה הריגה בארבעה מקרים מיוחדים בלבד. אנו נבדוק עתה את המקרים האלה וניווכח לדעת שאין ביניהם והמקרה הנידון ולא כלום.

א) דיני נפשות

המשנה קובעת עונש מוות לכמה פשעים ספציפיים (משנה סנהדרין ז':ד; ט':א; י"א:א). אין צורך לומר שמסירת שטחים מארץ ישראל על מנת להשיג שלום איננה כלולה באותן רשימות. יתר על כן, הסנהדרין הפסיקה לדון דיני נפשות כארבעים שנה לפני חורבן בית שני (סנהדרין מ"א ע"א ומקבילות). אף על פי כן, חז"ל המשיכו לדון בנושא ולהתנגד לעונש מוות. אכן, הם הוסיפו כל כך הרבה סייגים ותנאים להלכה כדי שיהיה כמעט בלתי אפשרי להרוג מישהו בבית דין: "סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית, ר' אלעזר בן עזריה אומר: אחד לשבעים שנה, ר' טרפון ור' עקיבא אומרים: אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם..." (משנה מכות א':י). הרצח הנידון לא היה מבוסס כמובן על דיני נפשות. אף על פי כן, הלכות אלו מלמדות אותנו עד כמה היססו חז"ל להרוג פושע אפילו אם ענשו נגזר כדת וכדין.

ב) הגנה עצמית

חז"ל קבעו: "אם בא להורגך השכם להורגו" (סנהדרין ע"ב ע"א ומקבילות) ומושג זה נבע מדינו של הבא במחותרת: "אם במחותרת ימצא הגנב והוכה ומת, אין לו דמים. אם זרחה השמש עליו, דמים לו..." (שמות כ"ב א'-ב'). ולכן, מותר לבעל הבית להרוג פורץ בלילה אם הוא משוכנע שהפורץ עלול לרצוח (סנהדרין ע"ב ע"א ורמב"ם הלכות גניבה ט':ז-י). כמובן, אותו מקרה אינו דומה למקרה הנידון, אבל הוא קובע כמה מושגי יסוד: שמותר להרוג אך ורק לשם הגנה עצמית, בלי כוונה תחילה, ורק כאשר נשקפת סכנה מיידית לחייו.

ג) דין "רודף"

שנינו במשנה (סנהדרין ח':ז) שאם ראובן רואה את שמעון הרודף אחר לוי לרצוח אותו או אחר לאה לאנוס אותה מותר לראובן להרוג את שמעון כדי למנוע את העבירה. דין זה התפרש באריכות בתלמוד ובספרות הפוסקים (סנהדרין ע"ג ואילך; רמב"ם, הלכות רוצח א':ו'-ט"ז; ושלחן ערוך חושן משפט תכ"ה). כזכור, הרוצח אמר שראש הממשלה רבין היה "רודף" העומד לשפוך את דמם של יהודים

רבים על ידי נסיגה מחלק של השטחים ושמותר איפוא להרגו. זהו סילוף גס של דין זה. ראשית כל, דין רודף שייך אך ורק למעשה ספונטני, ואילו הרוצח של יצחק רבין ז"ל תיכנן את הרצח במשך שנתיים. שנית, דין זה רק אמור להציל קרבן פוטנציאלי ממוות או אונס מיידיים. אין שום הוכחה שנסיגה משטחים מסוימים תוביל באופן ישיר למוותם של יהודים כלשהם. אדרבה, ראש הממשלה רבין ז"ל ויותר ממחצית חברי הכנסת ויותר ממחצית העם סברו וסוברים ההפך – שצעד זה יציל חיי יהודים. לבסוף, דין זה אינו מתייחס לנציגים נבחרים מכיוון שאם יצחק רבין באמת היה "רודף", גם כל תומכיו הם בגדר "רודפים", וזאת אומרת שהרוצח היה צריך לרצוח יותר ממחצית מתושבי המדינה! כלומר, אפילו לפי דין רודף, מעשה זה היה חסר תועלת וחסר הגיון כי תהליך השלום ימשיך.

ד) דין "מוסר"

בתקופת התלמוד ובימי הביניים היו היהודים נתונים לחסדיהם של מושלים נכריים. כשיהודי הלשין על יהודי אחר או מסר אותו או את רכושו לשלטונות, היה זה נחשב לפשע חמור כי לעתים הוא סיכן לא רק את הקרבן הישיר של המעשה אלא גם את הקהילה היהודית כולה. התלמוד מדווח על שני מקרים שבהם מוסר או מלשין נהרג על ידי חכם בבלי (ברכות נ"ח ע"א ובבא קמא קי"ז ע"א) וכן נפסק על ידי הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק ח:י). ברם, אלו היו יוצאים מן הכלל. לאמיתו של דבר, היהודים בימי הביניים לא הוציאו מוסרים להורג. באשכנז הם נידו אותם ואילו בספרד הם שפטו אותם בבית דין רבני שמסר אותם לשלטונות לביצוע גזר הדין (אנציקלופדיה יודאיקה, ערך Informers; רמב"ם, שם, ח:י"א; שלחן ערוך חושן משפט שפ"ח:ט' ואילך).

הרוצח הישווה את ראש הממשלה רבין ז"ל ל"מוסר" שמתחייב בנפשו. גם זה מגוחך. ראשית כל, ראש הממשלה לא היה "מוסר"; הוא פשוט ביצע את תפקידו כמנהיג שנבחר בצורה דמוקרטית על ידי העם ואשר ניסה להגיע להסכם שלום עם הערבים. שנית, הדין של "מוסר" התפתח בעיקר בגולה להגן על יהודים הנתונים בשליטתם של נכרים, ואילו רבין היה ראש ממשלה נבחר של מדינה יהודית ריבונית. לבסוף, כפי שנזכר לעיל, היהודים בעבר לא הרגו מוסרים על דעת עצמם בלי משפט. ולכן גם טענה זאת מופרכת מעיקרה.

עד עתה התייחסנו רק לסילוף של "הלכות רוצח" על ידי הרוצח. אבל הטרגדיה האמיתית היא שהוא ושכמותו החטיאו לגמרי את המטרה האמיתית של הציונות הדתית המתייחסת אל מדינת ישראל – לא אל ארץ ישראל – כ"ראשית צמיחת גאולתנו". המוסדות הדמוקרטיים של מדינת ישראל אינם דבר שיש "לסבול" אותו, שהוא מחוץ לתחום ההלכה. אדרבה, הם חלק אינטגרלי של ההלכה, החשוב לא פחות משמירת שבת או כשרות. יש שלוש הוכחות לטענה זאת:

א) האמורא שמואל שחי בבבל במאה השלישית טבע את המטבע ההלכתי "דינא דמלכותא דינא" (נדרים כ"ח ע"א ומקבילות), שפירושו שיהודים חייבים לשמור את חוקי המדינה שבה הם יושבים. אבל הרבה פוסקים סברו שמושג זה חל גם על מדינה יהודית (אנציקלופדיה תלמודית, כרך ז', טורים ש"ז-ש"ח). אם כן, ההלכה מחייבת יהודים לשמור את החוקים החילוניים, כביכול, של מדינת ישראל.

ב) במשך כמעט אלפיים שנה, כל "קהל" יהודי היה מתנהל באופן דמוקרטי על סמך סוגיא תלמודית (בבא בתרא ח' ע"ב וראה מנחם אלון, המשפט העברי, מהד' ג', ירושלים, תשמ"ח, פרק י"ט). מדינת ישראל היא הגירסא המודרנית של ה"קהל" ויש להתייחס למוסדותיה הדמוקרטיים באותה מידה של כבוד וסמכות שהיו ל"קהל" בתקופת התלמוד ובימי הביניים.

ג) הרב אברהם יצחק הכהן קוק והרב שאול ישראלי זכרונם לברכה, שניים מגדולי הצינונות הדתית במאה העשרים, הסבירו שבימינו, מכיוון שאין מלך יהודי, ממשלת ישראל ומנהיגיה ירשו את מקומו של המלך ויש לציית להם בהתאם (שור"ת משפט כהן, סימן קמ"ד, עמ' של"ז-של"ח ועמוד הימיני, שער א', סימנים ז', ט').

ולכן, לא זו בלבד שהרוצח סילף את "הלכות רוצח" אלא שהוא החטיא לגמרי את מטרת הצינונות הדתית שאותה הוא כביכול ייצג. איך זה קרה? כיצד יכלה הצינונות הדתית – שתורמה כל כך הרבה למדינת ישראל – ליצור בן-אדם שכזה?

תלמידי הרבי מקוצק שוחחו ביניהם. מפני מה כתוב "השמרו לכם... ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך" (דברים ד':כ"ג) ולא נאמר "אשר אסור עליך ה' אלהיך"? הצדיק, ששמע את דבריהם, נתערב בשיחתם: "התורה מזהירה אותנו שלא לעשות מאיזה דבר שציווה עלינו אלוהינו מין פסל של אליל" (מ' בובר, אור הגנוז, מהד' ג', ירושלים ותל-אביב, תשכ"ה, עמ' 434-435).

לאחר מלחמת ששת הימים, יהודים דתיים מסוימים הפכו את אהבתם לארץ ישראל לסוג של עבודה זרה שמשתמשים בה להצדיק סוגים שונים של התנהגות בלתי-מוסרית. כשמעדיפים מצווה אחת על כל שאר המצוות, הדבר מוביל לסטיות קיצוניות כגון הטבח במערת המכפלה ורוצח ראש הממשלה רבין. שני אירועים איומים אלה צריכים להכריח את מנהיגי הצינונות הדתית לערוך חשבון נפש נוקב ולבדוק היטב את סולם ערכיהם ואת מערכת החינוך שלהם. ארץ ישראל חשובה עד מאד, אבל ערכים יהודיים אחרים כגון מדינת ישראל, קדושת החיים ורדיפת שלום חשובים לא פחות. אסור שמצווה אחת תדחה את כל שאר המצוות לקרן

תשובה בענין רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל

זוית. אני תקוה שחשבון הנפש הנ"ל יהווה תוצאה חיובית של האסון האיום שפקד את עם ישראל לפני כמה שבועות.

דוד גולינקין
ג' בכסלו תשנ"ו

* אני מודה לידידי הרב אליעזר דיימונד שקרא את התשובה בשעת כתיבתה והעיר הערות מחכימות.